

УДК 821.161.1(477)

С.В. П'ятченко

ЗВ'ЯЗОК ІЗ ГЛУХІВЩИНОЮ РОСІЙСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ХІХ СТ.

У статті розглядається зв'язок із Глухівщиною російських письменників ХІХ ст., які здебільшого були уродженцями України й належали до української школи в тогочасній російській літературі, а саме: народження та проживання в цій місцевості, перебування під час подорожей чи виконання службових обов'язків, а також змальовання в художніх творах Глухова та інших населених пунктів, відомих історичних постатей та подій, пов'язаних із цією місцевістю.

У Глухові зупинявся Микола Гоголь, тут перебували Олександр Паліцин, Іван Вернет, народилися Іван Кулжинський та Максим Іващенко (чернець Досифей). Уродженцями Глухівщини є поети Василь Туманський, Федір Туманський, Микола Маркевич та ін. Низка уродженців цього краю, які більш відомі своїми педагогічними чи історико-етнографічними працями, також долучалися до написання поетичних та прозових творів російською мовою. Глухів та Глухівщину згадує у своїх творах ряд російських письменників ХІХ ст.

Аналіз цих зв'язків доводить важливу роль Глухівщини на культурній мапі ХІХ ст. та дозволяє поєднати історико-літературний аспект вивчення російської літератури ХІХ ст. краєзнавчим.

Ключові слова: російська література, Глухівщина, проза, поезія, краєзнавство.

Культурні зв'язки Глухівщини такі ж глибокі й багатобарвні, які і її історія. З нею пов'язане життя і творчість багатьох відомих осіб, серед яких і низка російських письменників ХІХ ст. Ці зв'язки дають можливість глибше зрозуміти особливості літературного процесу того часу, доповнити наші знання про письменників краєзнавчим матеріалом. Інформація про літературний процес та російських письменників ХІХ ст. є доволі повною, але їхні зв'язки з Україною простежені не завжди ретельно, не систематизована на науковому рівні інформація про регіональні аспекти цього питання. Окреслення, структурування та систематизація широкого кола зв'язків російських письменників ХІХ ст. з одним із регіонів України – Глухівщиною – є завданням цієї статті.

Одним з аспектів досліджуваних зв'язків є перебування письменників у Глухові чи на Глухівщині за службовими обов'язками або під час подорожей, оскільки місто було розташоване на головному шляху між Москвою та Києвом. У ХVІІІ ст. у Глухові побувало кілька російських письменників, зокрема восени 1734 р. тут зупинявся Михайло Ломоносов, коли їхав на навчання до Києво-Могилянської академії, а в наступному році після кількомісячного навчання знов повертався цим же шляхом до Москви.

Улітку 1786 р. Глухівщиною проїздив Денис Фонвізін. Він зупинявся у Глухові, про що відзначив у своєму щоденнику: «Около обеда приехали в Глухов и стали было у попа; но как квартира была плоха, то перевезли нас к Ивану Феодоровичу Гум... Он с женою своею, Марфою Григорьевною, суть подлинныя Простаковы из комедии моей «Недоросль» [14, с. 565–566].

На початку ХІХ ст. у Глухові бував письменник і перекладач Олександр Паліцин – засновник просвітниць-

кого гуртка «Попівська академія», який після відставки оселився на хуторі Попівці поблизу Сум (нині с. Залізняк Сумського району). Його дружиною стала Євдокія Неплюєва, рід якої пов'язаний із Глухівщиною.

Неодноразово у Глухові бував Микола Гоголь. У 1848 р. він відвідував с. Сваркове Глухівського повіту на запрошення Олександра Марковича, де знайомився з історичними документами та описами народних звичаїв і побуту жителів Глухівщини. М. Гоголь згадує Глухів у повісті «Страшная месть»: «В городе Глухове собрался народ около старца бандуриста, и уже с час слушал, как слепец играл на бандуре. Еще таких чудных песен и так хорошо не пел ни один бандурист» [2, с. 279]. А також двічі згадується це місто в повісті «Тарас Бульба».

З Глуховом пов'язана доля письменника й педагога Івана Вернета (1771–1847), який народився у Швейцарії, але своєю другою батьківщиною обрав Україну, служив гувернером у Харкові та вчителем у Новгороді-Сіверському. Він був автором спогадів про Г. Сковороду та циклу нарисів «Путешествия в духе Стерна». У Глухові І. Вернет прожив два роки свого невлаштованого й мандрівного життя. «Вернет подражал страннической жизни Г.С. Сковороды – переезжал от одной знакомой семьи к другой; но его жизнь не лишена была некоторого комфорта и, главное, он все-таки стыдился своей бедности и старался жить у богатых», – писав про нього Д. Багалій [1, с. 3]. «Нет у меня слов, чтобы достойно возблагодарить тех, кои в Украине и в Малороссии, быв чужими, предлагали мне их дома и услуги с прямо-родственным сердцем, призирали меня бездомного!» – так оцінював гостинних українців І. Вернет [5, с. 188]. Серед міст, де він знайшов притулок, письменник згадує і Глухів, «где прежде прожил я два года, тоскуя по отечеству и приносиваясь к новому образу жизни» [5, с. 188].

Крім І. Вернета, Глухів і Глухівщину згадують у своїх подорожніх нарисах інші російські письменники першої половини ХІХ ст., які мандрували Україною й писали свої враження під впливом поширеної традиції того часу, породженої творами Л. Стерна і М. Карамзіна. Кролевець і Глухів згадує у своєму подорожньому нарисі князь І. Долгорукий. І. Сбітнев у нарисі «Поездка в Харьков» також описує деякі міста й містечка нинішньої Сумщини: Вороніж, Кролевець, Конотоп, Хмельів, Ромни, Липову Долину, Охтирку, Краснопілля, Суми, Білопілля, Глухів.

Важливу сторінку у зв'язки з російською літературою ХІХ ст. вписали уродженці Глухівщини, серед яких є низка відомих імен, що прислужилися на різних напрямках суспільного, наукового й культурного життя. Серед цих письменників одним із перших з варто згадати Івана Кулжинського (1803–1884) – письменника, педагога, історика, етнографа, учителя М. Гоголя, Є. Гребінки та Н. Кукольника. З-під його пера вийшло близько сотні творів, серед яких «Федюша Мотавильский, украинский роман», драми «Кочубей», «Юродивый», низка ліричних віршів, байок. Йому

належить кілька праць з історії, літературознавства, а також статті, які він публікував у журналах «Украинский вестник», «Дамский журнал», «Московский вестник», «Русская беседа», «Маяк», «Москвитянин» та інші. Унікальною у своєму роді і сповненою любові до рідного краю є його книга «Малороссийская деревня» (1827), яка поєднує етнографічні описи з художньою прозою. Вона присвячена ідилічному змалюванню сільського життя рідного краю і складається з розділів: «Весна в Малороссии», «Барвенки и рута», «Обжинки», «Вечерницы», «Малороссийская свадьба», «О малороссийской поэзии», «Малороссийские песни». Народні пісні-веснянки він наводить у своєму поетичному переспіві російською мовою, а опис народного свята має узагальнено-сентиментальний характер: «Уже веселье нимфы прославили весну в своих песнях и хороводах» [4, с. 28]. З елементами художньої образності описане свято обжинків, де згадуються обжинкові пісні та страви святкового обіду (борщ, картопля з бараниною, смаженина). Не менш яскраво він описує українські вечорниці – «сельский малороссийский клуб», де молодь збирається «для взаимных свиданий». У наступному розділі змалюване народне весілля, наведено опис елементів весільного обряду: сватання, промова сватів, прощання нареченої з подружками, випікання короваю, заплітання подружками коси нареченої, вінчання в церкві, викуп нареченої, святкова вечеря, яка завершується проводом молодих до шлюбного ложа. У розділі, присвяченому українській поезії, І. Кулжинський високо оцінює народні пісні й захоплено закликає звернути на них пильну увагу: «Имейте охоту прислушаться к малороссийским песням: какая величественная простота в выражении и в самих чувствах! Какое близкое и живое изображение природы! Кажется, сочинители сих песен пели оные не устами, а сердцем» [4, с. 57]. Він також наводить декілька уривків народних пісень українською мовою з поясненням окремих слів та їхнього змісту, згадує Семена Климовського як автора однієї з найвідоміших українських пісень «Іхав козак за Дунай», а також близьких до народної поезії Г. Сковороду та І. Котляревського. В останньому розділі подано дев'ять народних пісень ліричного змісту.

Серед уродженців Глухівщини неможливо не згадати поета пушкінської плеяди Василя Туманського (1800–1860), який народився в селі Чорториги (нині – с. Шевченкове Березівської ОТГ). Під час своєї служби в Петербурзі та Одесі він познайомився та підтримував стосунки з О. Пушкіним, І. Криловим, О. Ізмайловим, К. Рилєєвим, О. Сомовим, В. Кюхельбекером, братами Бестужевими; був членом «Вольного общества любителей российской словесности», належав до романтичного крила в російській поезії. З-під його пера протягом 1820–1830-х років вийшла низка віршів, опублікованих у «Сыне Отечества», «Благонамеренном», «Соревнователе просвещения», «Новостях литературы», «Северных цветах», «Славянине», «Современнике», «Отечественных записках», «Северной лире». Окремий збірник «Стихо-

творения» вийшов у 1840 р. Уперше всі вірші В. Туманського були зібрані в 1881 р. його двоюрідним племінником О. Милорадовичем у збірці «Стихотворения Василия Ивановича Туманского (1817–1839)».

«Наш друг Туманский», – це рядки з поеми О. Пушкіна «Евгений Онегин». У листі від 31 січня 1831 р., адресованому П. Плетньову, поет писав: «Вижу по письму твоему, что Туманский в Петербурге – обними его за меня. Полюби его, если ты еще его не любишь. В нем много прекрасного, несмотря на некоторые мелочи характера малороссийского» [11, с. 16]. Про його вірші Пушкін писав: «“Греческая песнь” Туманского, “К одесским друзьям” (его же) отличаются гармонией, точностью слога и обличают решительный талант» [9, с. 269]. У листі до В. Туманського О. Пушкін пише: «Что ты? Что твоя поэзия? Изредка и слишком редко попадают мне твои стихи. Сделай милость, не забывай своего таланта. Боюсь, чтоб проза жизни твоей не одолела поэзии души. “Девушка влюбленному поэту” – прелесть!» [10, с. 185].

Тематика віршів Василя Туманського різноманітна; не обходить він увагою й рідну Глухівщину, зокрема у вірші «Видение» він згадує дитинство на берегах річки Есмани, яка тече неподалік рідного села Чорториги:

На берегах задумчивой Эсмани,
Чуть слышной в звонких камышах,
Унынием встревоженный, в мечтах
Платил я прошлой жизни дани.
Видения носились надо мной,
Виденья дней, погибших без возврата;
В толпе их я узрел, опять в красе земной,
Отца, и мать, и брата [3, с. 134].

Троюрідним братом В. Туманського був поет Федір Туманський, який також тісно пов'язаний із Глухівщиною. Його поетична муза значно скромніша – відомо лише 9 його віршів, які були надруковані в альманасі «Северные цветы» і засвідчили безсумнівний талант автора. Найвідоміший із цих віршів – «Птичка» («Вчера я растворил темницу воздушной пленнице моей») – входить до низки збірок і хрестоматій російської поезії XIX ст. Українською мовою цей вірш переклав у 1895 р. П. Грабовський.

Не всі уродженці Глухівщини, які писали російською мовою, належали до російських письменників; деякі з них увійшли до числа будівничих нової української літератури. Насамперед це стосується видатного українського письменника Пантелеймона Куліша, уродженця містечка Воронежя Глухівського повіту, перші твори якого були написані російською мовою й дія у яких відбувалася в рідному Воронежі. Російською був написаний і його наступний роман «Михайло Чарнышенко», а також російськомовний варіант роману «Чорна рада».

У Воронежі народилися ще кілька письменників, які писали російською мовою. Першим варто згадати Матвія Холодовича (1710–1784) – сина воронізького сотника, який закінчив Київську академію, служив на посаді

військового канцеляриста, а після відставки мешкав у Воронежі та складав вірші релігійного змісту. Два його вірші «Святителю Димитрию, новому чудотворцю Ростовському» і «Преображенію Господню» були знайдені в архівах і опубліковані наприкінці XIX ст. О. Лазаревським. Тут же народився письменник Максим Іващенко – отець Досифей (1780–?), настоятель шпитального монастиря Києво-Печерської лаври, який писав переважно богословські твори і є автором книги повчань «Христианские утешения в скорбях житейских» (1847). Про нього згадує Т. Шевченко в повісті «Близнецы».

Певний літературний хист мав ще один уродженець Воронежа – етнограф, фольклорист, краєзнавець і педагог Іван Абрамов (1874–1860), автор низки наукових праць та газетних публікацій, присвячених народній культурі та історії рідного краю. Писав він також і вірші російською мовою.

У селі Землянці Глухівського повіту народилася педагог і етнограф П. Литвинова-Бартош (1833–1904). Окрім етнографічних праць, з-під її пера вийшла низка оповідань та повістей, які, як зазначала її біограф І. Спаська, «завсіди про те, що близько до неї стосується, що її хвилює або обурює» [13, с. 190]. Частина з них торкається життя учнів: «Записки умершего», «Дешевый труд», «Скромная семья». Деякі мають суто автобіографічний характер: «В институте», «Воспитание провинциалки (в конце 20-х годов)», «Из записок гувернантки», «Маленькая биография», «Монахиня», «Московский Елизаветинский институт. 1847–1852. Воспоминания И. Бартош», «Няня», «Племянница», «Фаталист», «К физиологии брака. За что меня возненавидел муж мой» та «Захолустье».

Зображенню традиційного способу життя дрібнопомісного українського панства присвячені твори П. Литвинової-Бартош, які здебільшого залишилися в рукописах і не потрапили до друку: «Из провинциальных нравов. Фотографические снимки. Старосветские помещики (только не гоголевские)» (1875), «Варварство и цивилизация. Очерк из малороссийской жизни» (1879), «Фотографические снимки. Старосветские помещики. Тётушка Елена Ивановна. Аксюша. Граф и его семья» (1881), «Отрывок из семейной хроники захолустной жизни малорусских панов. Мои тётушки» (1889), «Живые картинки в деревенском калейдоскопе. Труженица» (1890), «Аксюша», «Бытовая хроника малорусского захолустья», «Герасим», «Год в деревне», «Дешевый труд», «Живые картинки в деревенском калейдоскопе», «Из деревенской хроники», «Панщина (очерк из новых времён)», «Старое старится, молодое растёт», «Хроника захолустья. Очерки провинциальной жизни» та ін.

Надрукована лише невеличка частина цих творів. Зокрема, у газеті «Киевлянин» за 1875 р. були опубліковані її оповідання «Старосветские помещики, только не гоголевские», «Тётушка Елена Ивановна» та «Аксюша». У журналі «Киевская старина» за 1904 рік був опублікований її доволі розлогий твір «Очерк из жизни ста-

росветских помещиков», який написаний на сімейних спогадах близької родини – сімействі поміщиків Лихошерстових, які були опікунами неповнолітніх сестер Бартош – Пелагеї (Поліньки) і Марії (Марі). Серед творчої спадщини П.Я. Литвинової-Бартош є переклади творів з інших мов: двох комедій Ж.-Б. Мольєра: «Жорж Данден, або Обдурений чоловік» під назвою «Грицько Дендрик, або Одарчин чоловік» та «Лікар мимоволі» під назвою «Знахар поневолі».

Уродженець села Кореньок – історик, етнограф та культурний діяч Микола Шугуров – закінчив юридичний факультет Московського університету, служив деякий час у Москві, Петербурзі, Сибіру та Одесі, потім був переведений до Стародуба, згодом призначений членом Київської судової палати, а незадовго до смерті обійняв посаду Ніжинського окружного судді. У Києві він став активним учасником гуртка співробітників та авторів журналу «Киевская старина», у якому опублікував низку статей, заміток та рецензій. Окрім того, Микола Шугуров виявив себе як доволі талановитий поет. Його вірші вийшли друком у 1882 р. під назвою: «Думы и песни Н.В. Майского». У некролозі, вміщеному в журналі «Киевская старина» за 1901 р., зазначено: «Его поэтическая натура выразилась в ряде стихотворений, часть из которых была издана без его ведома в виде сборника под псевдонимом Майского» [7, с. 486].

Щедро обдарованим різного роду талантами був уродженець с. Дунаець Микола Маркевич (1804–1860) – історик, етнограф, фольклорист, композитор і поет. Під час свого навчання в Петербурзі у 1817–1820 рр. він зблизився з поетичним колом, до якого входили О. Пушкін, І. Пущин, В. Кюхельбекер, Ф. Глінка, К. Рилєєв та ін. Перший його вірш вийшов на сторінках журналу «Невский зритель» у 1820 р. Згодом добірку його віршів опублікував журнал «Московский телеграф». У 1829 р. вийшла його збірка «Элегии и еврейские мелодии», до якої увійшли авторські переспіви двадцяти трьох елегій і восьми віршів зі збірки Байрона «Єврейські мелодії». Це була перша спроба цілісного перекладу байронівських циклів у російській літературі. У цих перекладах М. Маркевич далеко відійшов від оригіналу; його твори є фольклоризованими переспівами. Наступна збірка, видана в цьому ж 1929 р. під назвою «Стихотворения эротические и Паризина», містила двадцять перекладів доволі популярного в Росії французького поета Евариста Парні, десять власних віршів і переклад поеми Дж. Байрона «Парізіна». Але найбільший успіх випав на долю наступної збірки М. Маркевича, яка вийшла в Москві в 1931 р. під назвою «Украинские мелодии». У передмові до неї поет указував, що її ідейно-естетичною основою він обрав народну поезію, її мотиви та образність: «Ирландские и еврейские мелодии Томаса Мура и лорда Байрона подали мне первую мысль приложить слова русские к прелестной музыке песен малороссийских» [6, с. 1].

До цієї збірки увійшло 36 віршів, заснованих на мотивах і образах українського фольклору. Віршам передують розлогі тридцятисторінкова передмова, у якій автор зазначає, що відмовляється від наслідування творчості своїх кумирів, а хоче, подібно до Міцкевича, Карамзіна, Жуковського та Пушкіна, іти своїм шляхом, прокладати нові стежки. Вірші М. Маркевича у цій збірці носять яскраво виражений фольклорно-романтичний характер. Вони базуються на народних легендах, повір'ях, прикметах. Значне місце займають образи народної демонології, зокрема образи відьом («Сон-трава», «Ведьма», «Чаровниця»), домовиків («Бандурист», «Добрий домовой», «Домовой»), повісельників та потопельників («Удавленник», «Солнце утопленников»), русалок («Русалки»), летючого змія-перелесника («Змей»). У віршах «Приметы по коню», «Приметы смерти», «Перелетная звезда» автором поетично опрацьовані народні прикмети, переважно міфологічного характеру. Другу частину збірки займають вірші «Украина», «Гетьманство», «Чигирин», «Медный бык» та ін., присвячені козацькій минувшині, подвигам народних ватажків, серед яких згадуються Хмельницький, Войнаровський, Палій, Наливайко, Сагайдачний. Щирим захопленням сповнені вірші, присвячені красі української природи («Украинские ночи», «Степ») та її річкам («Днепр», «Удай», «Сула»). Завершують збірку розлогі примітки історико-етнографічного змісту, у яких до кожного вірша подані пояснення щодо народних легенд, вірувань, прикмет, а також історичні відомості про українську минувшину. Ця збірка стала важливим здобутком української школи в російській поезії і знайшла своє продовження і творчий розвиток у поезії Т. Шевченка та низки українських романтиків. Миколі Маркевичу належить також неопублікована поема «Димитрий Донской» (1827–1828).

Окремим і важливим аспектом зв'язків Глухівщини з російською літературою XIX століття є згадки про цей край у творах російських письменників. Особливе місце займають зображення історичних подій, які відбувалися в Глухові в гетьманську добу. Зокрема, у поемі О. Пушкіна «Полтава» знайшли відображення глухівські події 1708 року:

Гремит анафема в соборах:

Мазепы лик терзает кат.

На шумной раде,

В вольных спорах

Другого гетмана творят [8, с. 224].

Цей же історичний епізод поет згадує і в написаній ним «Історії Петра I».

Знайшли своє відображення в російській літературі того часу й події Гайдамаччини, зокрема постаті гайдамацького ватажка Семена Гаркуші присвятили свої твори представники української школи в російській літературі XIX ст. Василь Наріжний, Орест Сомов, Григорій Данилевський.

Повість Ореста Сомова «Гайдамак. Малороссийская быль» (1825) була створена на основі історичних і фольклорних джерел. Події в повісті відбуваються на території сучасної Сумської області. На Воздвиженському ярмарку в м. Кролевець ми знайомимося з головним героєм – гайдамацьким ватажком Гаркушею, який під іменем Киріяка привіз товари на ярмарок. Зрадника Гершка, який доніс повітовому судді, що в місті з'явився страшний гайдамака, побратими Гаркуші втопили в річці Есмани. Заарештованого Гаркушу везуть глухівською дорогою з Путивля до Клевенського перевозу, де під час переправи через річку Клевень він утік, приславши увагу охоронців місцевою легендою про старого пана-чаклуна, привид якого літає по селу на своєму ридвані, запряженому шісткою вороних коней [12, с. 34].

Проаналізований матеріал окреслює зв'язки Глухівщини з російською літературою XIX ст. й дає можливість стверджувати, що вихідці з цього краю активно прислужилися до розвитку російської літератури означеного періоду, внесли до неї українську тематику та створили окрему школу в межах російської літератури, яка мала широкий вплив на розвиток тогочасної української літератури. Знайшла своє відображення Глухівщина й у творах тогочасної російської літератури, зокрема в історичних романах і повістях письменників українського походження. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку дозволять доповнити аналізований матеріал новими іменами та фактами, а також стрункіше окреслити модель досліджуваних зв'язків.

ДЖЕРЕЛА

1. Багалей Д.И. Харьковский педагог и журналист начала XIX века Иван Филиппович Вернет. *Сб. ист.-филол. о-ва, изд. в честь проф. Н.Ф. Сумцова*. Харьков : тип. «Печ. дело», 1908. 7 с.
2. Гоголь Н.В. Полное собрание сочинений / гл. ред. Н.Л. ; АН СССР, Ин-т литературы (Пушкин. дом). Москва : Изд-во АН СССР, 1940. Т. 1. Ганц Кюхельгартен; Вечера на хуторе близ Диканьки. 556 с.
3. Здравствуй, племя младое... : антология поэзии пушкинской поры. Кн. III / сост. В. Муравьев. Москва : Советская Россия, 1988. 352 с.
4. Кулжинский И. Малороссийская деревня. Москва : В типографии императорского Московского театра, 1827. 140 с.
5. Л. Иван Филиппович Вернет, швейцарский уроженец и русский писатель. Из воспоминаний обыкновенного человека. *Современник*. 1847. Кн. 1. С. 167–197.
6. Маркевич Н. Украинские мелодии. Сочинение Ник. Маркевича. Москва : в типографии Августа Семена при Императорской мед.-хирургической академии, 1831. 156 с.
7. Н.В. Шугуров. Некролог. *Киевская старина*. 1901. № 12. С. 485–490.
8. Пушкин А.С. Собрание сочинений в 10 томах. Москва : ГИХЛ, 1959–1962. Т. 3. Поэмы, Сказки. 540 с.
9. Пушкин А.С. Собрание сочинений в 10 томах. Москва : ГИХЛ, 1959–1962. Т. 6. Критика и публицистика. 584 с.
10. Пушкин А.С. Собрание сочинений в 10 томах. Москва : ГИХЛ, 1959–1962. Т. 9. Письма 1815–1830. 496 с.
11. Пушкин А.С. Собрание сочинений в 10 томах. Москва : ГИХЛ, 1959–1962. Т. 10. Письма 1831–1837. 486 с.
12. Сомов О. Купалов вечер. Избранные произведения / сост. предисл., примеч. З. Кирилук. Киев : Дніпро, 1991. 558 с.
13. Спаська І. Пелагея Яковівна Литвинова : Нарис її життя та праці за її рукописами та родинними документами. Етнографічний вісник. 1928. Кн. 7. С. 168–199.
14. Фонвизин Д.И. Отрывки из дневника четвертого заграничного путешествия. *Собрание сочинений в двух томах*. Москва ; Ленинград : Гос. Изд-во художественной литературы, 1959. Т. 2. 704 с.

Piatachenko S.V. The connection between the Hlukhiv region and the Russian writers of XIX century

This article examines the connection between the Hlukhiv region and the Russian writers of the 19th century. Most of them were Ukrainian natives and belonged to the Ukrainian school in the current Russian literature: they were born or lived in that area, had temporary stay during the journey or working period, or depicted Hlukhiv and other settlements as well as famous historical events related to this location in their works. Mykola Hogoł was arrested in Hlukhiv, Oleksandr Palitsyn, Ivan Vernet stayed there, Ivan Kulzhinsky and Maxim Yaschenko (monk Dosifei) were born there. Vasyl Tumansky and his cousin Fedir Tumansky were natives of Hlukhiv region. A number of Hlukhiv natives, who are best known for their pedagogical or historical and ethnographic works, also wrote poetic and prose works in Russian. Hlukhiv and Hlukhiv region is mentioned in the works of Russian writers of the 19th century. The analysis of these connections proves the important role of Hlukhiv region on the cultural map of the XIX century and allows to combine the historical and literary aspect of the study of Russian literature in the XIX century with local lore.

Key words: Russian literature, Hlukhiv region, prose, poetry, local lore.

REFERENCES

1. Bagaley, D.I. (1908). Har'kovskiy pedagog i zhurnalnist nachala XIX veka Ivan Filippovich Vernet [Kharkov teacher and journalist of the early 19th century Ivan Filippovich Vernet]. *Sbornik istoricheskogo obshchestva, izdannyi v chest' prof. N.F. Sumtsova. Kharkiv : tip. «Pech. delo»*. [in Russian].
2. Gogol, N.V. (1940). *Polnoe sobranie sochinenij [Complete set of works]*. (Vol. 1). Moscow: Izd-vo AN SSSR. [in Russian].
3. Murav'ev, V. (Ed.) (1988). *Zdravstvuj, plemja mladoe... : antologija poeziji pushkinskoj pory [Hello, young tribe... : an anthology of the poetry of the Pushkin era]*. (Vols. 3). Moscow: Sovetskaya Rossiya. [in Russian].
4. Kulzhinskiy, I. (1827). *Malorossiyskaya derevnya [Ukrainian village]*. Moscow: Tipografiya imperatorskogo Moskovskogo teatra. [in Russian].
5. L. (1847). Ivan Filippovich Vernet, shveytsarskiy urozhdenets i russkiy pisatel'. Iz vospominaniy obyknovennogo cheloveka [Ivan Filippovich Vernet, Swiss native and Russian writer. From the memories of an ordinary person]. *Sovremennik, 1*, pp. 167–197. [in Russian].
6. Markevich, N. (1831). *Ukrainskie melodii. Sochinenie Nik. Markevicha [Ukrainian melodies. Composition by Nik. Markevich]*. Moscow: v tipografii Avgusta Semena pri Imperatorskoj med.-hirurgicheskoy akademii. [in Russian].
7. Shugurov, N.V. (1901). Nekrolog [Necrologue]. *Kievskaja starina, 12*, pp. 485–490. [in Russian].
8. Pushkin, A.S. (1959–1962). *Sobranie sochinenij v 10 tomah [Collected works in 10 volumes]*. (Vol. 3). Moscow: GIHL. [in Russian].
9. Pushkin, A.S. (1959–1962). *Sobranie sochinenij v 10 tomah [Collected works in 10 volumes]*. (Vol. 6). Moscow: GIHL. [in Russian].
10. Pushkin, A.S. (1959–1962). *Sobranie sochinenij v 10 tomah [Collected works in 10 volumes]*. (Vol. 9). Moscow: GIHL. [in Russian].
11. Pushkin, A.S. (1959–1962). *Sobranie sochinenij v 10 tomah [Collected works in 10 volumes]*. (Vol. 9). Moscow: GIHL. [in Russian].
12. Somov, Orest (1991). *Kupalov vecher. Izbrannye proizvedeniya [Kupa-las evening. Selected works]*. Kiev: Dnipro. [in Russian].
13. Spaska, Yi. (1928). *Pelaheia Yakovivna Lytvynova: Narys yii zhyttia ta pratsi za yii rukopysamy ta rodyннымy dokumentamy [Pelageya Yakovivna Lytvynova: Essay on her life and work on her manuscripts and family documents]*. *Etnohrafichnyi visnyk, 7*, pp. 168–199. [in Ukrainian].
14. Fonvizin, D.I. (1959). *Otryvki iz dnevnika chetvertogo zagranichnogo puteshestviya. Sobranie sochinenij v dvuh tomah*. (Vol. 2). Moscow; Leningrad: Gos. Izd-vo hudozhestvennoj literatury. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 14.03.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.

УДК 631.165(477.5)«1820/1821»

О.В. Кушельна

**ДІЙСНА ТУРБОТА ПРО СЕЛЯН
АБО ВЛАСНИЦЬКІ ІНТЕРЕСИ:
РОЛЬ ОЛЕКСІЯ РОЗУМОВСЬКОГО
В ПОДОЛАННІ НАСЛІДКІВ НЕВРОЖАЮ
1820 РОКУ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ**

Син гетьмана Кирила Григоровича Розумовського – Олексій Кирилович Розумовський (12.09.1748–05.04.1822) – видатний державний діяч кінця XVIII – початку XIX століття, найзаможніший землевласник, що мав великі маєтності на Лівобережжі України, зокрема, у Чернігівській губернії. У статті йде мова про останні роки життя Олексія Розумовського – час перебування у відставці. Особливу увагу звернено на його діяльність у 1820–1821-х рр., коли Чернігівська губернія потерпала від неврожаю, а місцеве населення страждало від голоду. Наводяться листи-звернення Олексія Розумовського щодо цього питання до російського імператора, сенаторів та міністрів.

Автор статті намагається розібратися, що стоїть за клопотаннями графа Олексія Розумовського: турбота про власну кишеню або хвилювання про селян, які опинилися у складних життєвих обставинах унаслідок неврожаю 1820 року. Одночасно розглядаються питання щодо динаміки розвитку в Чернігівській губернії землеробства, винокуріння та ролі заснованих 1799 р. запасних продовольчих магазинів у вирішенні питань забезпечення продовольством населення у періоди неврожайних років.

Ключові слова: Олексій Розумовський, граф, неврожай, голод, запасні продовольчі магазини, винокуріння, Чернігівська губернія.

Олексій Кирилович Розумовський (12.09.1748–05.04.1822) – державний діяч Російської імперії, граф, син гетьмана К. Розумовського. Олексій Розумовський був освіченою людиною свого часу, навчався у Страсбурзькому університеті. У 20-річному віці вступив на придворну службу. У 1785 р. призначений сенатором. З 1795 по 1807 рр. був у відставці, упродовж 1810–1816 рр. – міністр народної освіти, член Державної ради. 1818 року відійшов від справ і проживав у власному маєтку у містечку Почеп [4, с. 268–269].

У спадок від свого батька він отримав не тільки «в-доме» прізвище та гучне «звання» сина гетьмана, а й великі маєтності. Олексій Розумовський у одному з листів зізнавався: «Имя более двадцати тысяч душ в Черниговской губернии, я принадлежу к числу богатых помещиков здешнего края... По числу душ, мне принадлежавших, я, конечно, один из самых значительных помещиков Малороссии!» [10, с. 285, 287]. У заповіті, складеному 3 квітня 1800 р., граф Кирило Розумовський заповідав старшому сину Олексію наступні володіння: «в поветах мглинском, стародубовском и новгородско-северском состоящая три волости – почеповскую, бакланскую и шептаковскую... да в пирятинском и переясловском поветах: волость яготинскую... со всеми составляющими селами, деревнями и хуторами, со всякими при них заведениями, фабриками, конными и скотными заводами и со всеми вотчинными наличностями и в Москве дом на Гороховом Поле Бахартовской» [1, с. 320].

Наприкінці 1821 р. на стіл російського імператора Олександра I буде покладений лист-супліку з проханням

1. Тут і далі по тексті виділення жирним шрифтом або курсивом автора статті.